

Lerstenshus 1800-tal

Material i denna typ av husvägg: lera, sand, vatten, halm, natursten, bränt tegel, kalkbruk.

Material i fönster: trä, linoljekitt (linolja och krita), lindrev och glas, smidd spik eller gångjärn.

Använda verktyg: råstensform, murslev, lerslätta, kalkkvast och penslar, hyvel, kittkniv, finsåg.

Hus av lersten byggdes både på landsbygden och i städerna under 1800-talet. Lersten har ofta förekommit som isoleringsmaterial och till innerväggar. Det var billigare än att använda bränt tegel. Lersten är lera som blandats med lite sand, halm och vatten, formats och fått torka ute i luften. Leran slogs i en form som lyftes bort och sen fick stenen ligga och torka på en bräda, inte på marken för då blev lerstenen smutsig. Torktiden avgjordes till viss del av vädret, lerstenen fick inte ligga mitt i solen utan skulle torka jämt. Lersten murades traditionellt med lerbruk men det förekommer inblandning av kalk.

Det understa varvet i den vägg som murats upp i utställningen är av bränt tegel som ligger på sockel av natursten. Lerstenar är känsliga för fukt och bör med hänsyn till kapillärkraften placeras på en fukttålig grundmur av murtegel eller annan sten. Hus med väggar av lersten bör också skyddas från regn uppifrån med ett takutsprång.

Väggen i utställningen är tunt slammad med en blandning av 50 % lera och 50 % kalk, därefter putsad med kalkbruk och avfärgad med kalkfärg för att skydda mot regn. På väggen visas både slätputs och stänkputs med en skrovlig yta. Stänkputsen har slagits på så att bruket bildar små toppar som skapar en dekorativ yta. Förutom den estetiska aspekten så ger detta också fördelen att putsens yta i förhållande till fasaden blir mångdubbelt större än om den slätputsats. Den stora putsytan tar upp och avger fukt lättare än en mindre yta.

På väggens insida syns hur fönstret är fäst med träkilar i fogen mellan lerstenen. Fönstret kan antingen sitta som här i liv med ytterfasaden eller indraget med fönsternisch. Fönstret är målat med linoljefärg och visar skicket både före och efter restaurering.

Lerstenen i utställningens vägg kommer från Vitaby på Österlen och är troligen från mitten av 1800-talet.

På insidan är väggen avjämnad med lerputs blandad av lera, sand och finhackad halm och därefter tunt slammad med kalkputs, vilket var dyrare än att bara använda lera. Putsen kunde målas med kalkfärg, limfärg eller linoljefärg.

Lerstenshus på Kulturen: Hylla smedja med fyllningar till stora delar av lersten.

Miljöaspekter

Lera är en naturprodukt som vanligen grävs upp för hand och att torka lersten kräver ingen annan energi än solens värme. Till ältningen används i dag ibland elektriska maskiner. Lerväggar är relativt tunna men håller huset svalt sommartid och under vintern lagras värmen i väggarna. Lera som byggmaterial har fått ett uppsving i samband med det ökade intresset för ekologiskt byggande.

Vanliga problem

Som framgått ovan är vatten den största faran för en vägg av lersten. Rinnande vatten kan orsaka stora skador men luftfuktighet är i regel inget problem. Är lerhalten i väggmaterialet tillräckligt hög blir beständigheten mot vatten bättre än om sandhalten i materialet är för hög. En oputsad vägg med hög sandhalt är också känslig för vinderosion, speciellt då i kombination med regn. Det är mycket viktigt att en lervägg står på en kapillärbrytande grund, till exempel sten. Om väggen är i kontakt med fuktig mark kommer lerans starka kapillärkraft att leda upp fukt i väggen.

Frostskador kan uppstå i byggnader av lersten. Innan väggen helt har torkat ut kan vattnet i väggen frysa och orsaka frostsprängning och vittring. När lerstensväggen väl har torkat ordentligt är den inte känslig för kyla om inte väggen av någon anledning är väldigt fuktig. Ytterligare en vanlig skada på lerhus är sprickbildningar som kan uppstå på grund av sättningar. Sprickor är dock enkla att åtgärda då lersten kan lösas upp i vatten och användas som bruk att putsa väggen med.

Trädgård

Under 1800-talet hade man i mindre trädgårdar i stadsmiljö knappast varken plats för, eller råd med, vad vi i dag menar med en trädgård. Gårdsplanen var troligen belagd med kullersten och de få blommor som fanns odlades i mycket små och smala eller runda rabatter. Är innergården liten är det troligt att man inte hade andra växter än någon enstaka syren, rosenbuske, eller kanske en doftschersmin. Vid återplantering är det viktigt att tänka på att plantera tidstypiska växtsorter i stället för moderna varianter.